

միջոցներուն, իրօք եղածին և ըլլալ կարծուածին մէջ անհամեմատութիւն մը կը գտնուի:

Դիտելի է որ ծաղրելին գոյանալու համար պէտք է որ անձն այս անհամեմատութեանց անգիտակից ըլլայ և տեսնողը զանոնք նշմարէ և անոով զգածուի, մէկ խօսքով մենք ճշմարտին մէջ ըլլալու ենք, մինչդեռ նշանակեալ անձն խաղալիկ եղած ցնորքներու մէջ թարթափի: Ասով այնչափ ծիծաղաշարժ կ'ըլլայ ահաբեկեալ Սանջոն որ գիշերն ի բուն անկախ կը մնայ փոքր փոսի մը եզերքը, կարծելով որ աշխատակ խորխորատ մը ունի իր ոտքերուն տակը: Այս զգացումը կ'աւելնայ մեր գիտնալովքը թէ ինչ վատասիրտ և ինքնապաշտ է այդ անձը:

Ծաղրելոյն գեղեցիկն է վսեմէն ունեցած էական տարբերութեանց մին սա իսկ է որ երբեք գեղեցիկն և վսեմը կեղծին կամ չարին մէջ չեն կրնար գտնուիլ, մինչդեռ ծաղրելին՝ բարին և չարը, ստոյգ ու ուսու, գեղեցիկն ու սղեղին պահ մ'իրարու հետ շփոթեալ կը ծագի:

Ծաղրելին գեղեցիկ դեր մը ունի մեր կեանքին մէջ քաղցրացնելով զայն կամ մեղմացնելով մեր միշտերը: Նուրբ ծաղրածութիւնն յաճախ աւելի կը յաջողի մեր թերութիւններն ուղղելու քան իմաստասիրական պատճառաբանութիւններ: Մօլիերի մէկ կատակերգութիւնն՝ բազմահատոր խրատներէ աւելի տպաւորութիւն գործած է միշտ: Ահաւասիկ քանի մը օրինակներ որոնց մէջ ծաղրելոյն գանազան տեսակները կը գտնուին:

— Ծիրանաւոր մը մերձ ի մահ հասեր էր կոկորդին մէջ պայտի մը պատճառով որ չէր պայթեր: Խորաբանչիւր որ ենթադրելով թէ բժշկուելիք չունի, յարմար գտածին ձեռք կ'երկնցներ: Կապիկ մըն ալ կողպուածն բաժին մը հանել ուղղելով՝ անոր կարմիր գտակն առաւ պոխն անցուց և ծիրանաւորին առջեւ ելաւ: Այնպիսի բերքի մը բռնեց քաշանայն որ պայտը պայթեց ցաւ և ստողութիւնը գտաւ:

— Կը պնդեն որ՝ կ'ընէ Արլըքն՝ գաւթի մը գինին ուժ կու տայ. չեմ հասկնար միայն

սուն գաւթի խմեցի և ոտքի վրայ կենալու կարողութիւն չունիմ:

— Վաշխառու մը քարոզիչէ մը կը խնդրէր որ ուժգին կերպով քարոզ մը տայ վաշխառուաց զէմ: Քարոզիչն որ մարդը կը ճանչնար, կը զարմանայ այս խնդրոյն վրայ: «Հայր սուրբ, պատասխանեց միւսը, վաշխառուներն այնչափ շատ են հոս որ ինծի գործ չմնաց. եթէ քիչ մը թիւերնին պակսեցնես, ամէն մարդ ինծի կու գայ:

— Ժ. Պ. Ռուսոյ «Տաղ առ ապագայ սերունդ» անուն քերթուած մը արտասանեց Վոլթերին և անոր կարծիքն հարցուց, — «Երբեք, սիրելի բարեկամ, պատասխանեց Վոլթերը, կարծեմ թէ այդ ծրարը իր հասցէին պիտի չհամոզուի»:

— Անգլիացի տիկնոջ մը ողջախոհութիւնն այն աստիճան բժախնայիւր էր որ իր մատենադարանին մէջ այր և կին հեղինակները մի և նոյն պարակնի վրայ չէր շարեր:

Շարայարեղի

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

1. Ազգագրական Հանդէս պատկերազարդ. չորրորդ տարի Ե. գիրք 1899 թիւ 1, Թիֆլիս. տպ. Կ. Մարտիրոսեանցի:

Պր. Երուսեմ Լալայեան հրատարակած է այս գիրքը. որոյ առաջին յօդուածն իրիմեան վեհէ. Հայրիկին կոնդակն է, որով կը պրտատէ նոյն Հանդիսին ժրաշին խմբագրատը, և կը յորդորէ իւր հօտը՝ որ «մանք» նիթապէս, այլը՝ բարդապէս օգնեն Պր. Ե. Լալայեանի՝ ազգագրական, հնախօսական և տեղագրական յօդուածներով:

Այս հրուէրը կարծեմ կարգացուած չէ Հայրենիքէն տարածութեալ Հայութեան, այլ՝ վանահարց քահանայից և աշխարհիկ անձանց որք Հայրենեաց մէջ կ'ապրին և անտարակոյս վեհէ. Հայրիկին ձայնը քաղցր պիտի հնչէ այն ամենուն՝ որոնք ազգային պատմութեան և աշխարհագրութեան մօտ

ու անծանօթ մասերու յուսարանուններն սի-
րադ են, որով և իրենց գիւղերու և կողմե-
րու վրայ եղած ազգագրական նիւթերը ու-
սումնասիրելով կը զրկեն այս առաստա-
յա տառաւորը ու օգտակար թերթին:

Ներկայ Հատորիս առաջին ազգագրականն
է Բուլանի (Հարթ) գաւառին ընդարձակ
տեղագրութիւնն, ըստ Բէնսէի¹, զոր «Հիմնու-
մին կարաւորել ու գաւառները» է Պր. Ե.
Լալլաբան 176 էջերու մէջ, որ նախ հա-
մառօտ պատմական տեսութիւն կ'ըլլայ, ու-
րուն ընդարձակը ժամանակին հրատարակած
է Հ. Խնձիճեանն²: Ապա կը սկսի բուն տե-
ղագրութիւնը գնելով գաւառիս ընդարձակու-
թիւնը «57¹/₂ վերստ երկարութիւն և 23
լայնութիւն»: Փառաստ կը գտնուի Ապա-
հանիք, Բզնսնիք, Տարս և Խոնու հին
գաւառներու մէջ. լեռնային է ունի հինգ,
վեց լեռներ. ունի և գետեր ու երկու լճակներ՝
որք են Նագոնայ և Խալլոնայ, որոց ջուրն
քաղցրահամ է և Մանր ձկնէրով յիշ: Խալ-
լոնայ լճակին վրայ տեղացեաց աւանդու-
թիւնն կը յիշէ. Պոռ ճանճով Թաղաւոր
մը՝ որ Լաթար գիւղն կամ կնիաձօղ բերդն
կը բնակէր՝ հրդեհն սուր մը ունեցեր է և
իր մահուան ատեն՝ զայն աղբիւրի մը մէջ
նետել կու տայ՝ իր պղտի որդւոյն, նա
սուրը հսն կը նետէ և ձիու զլուփը զար-
ձուցած ուժով մը կը փախչի. ջուրն իր և
տեւէն կը վազէ մինչեւ որ իր լափն կ'առ-
նու և այսպէսով կը ձեւանայ Խալլոնայ լիճն,
որ քաջինք ամէն ուրաքով օր կ'աւել կ'ընեն
սուրը իրարմէ յափշտակելու համար. և թէ
մկը մտիկ ընէ պիտի լսէ անոնց աղա-
յակները ջրի տակէն: Մեծ. Հ. Ղ. Վ. Ա.
իր Տեղագրութեան Հայաստանի գրոց մէջ
(աւանդով Սարգսեան Հ. Ներսիսի Տեղա-
գրութեան, որ անձամբ պաշտած է այս
կողմերս կէս դար առաջ) եւս սոյն պատմու-
թիւնը կը յիշէ և Պոռ թաղաւորին բնա-
կութեան տեղը Բլէզան լիճան վրայ կը գնէ.
մինչպէս յօդուածին մէջ Բլէզան լիճան ալ

ուրիշ թաղաւոր մը կը յիշէ Բլէզ անուն ուս-
կից և լեռը անուանուեր է:

Յօդուածագիրը՝ լճակներէն կ'անցնի օդոց
եղանակներու և հողմերուն վրայ խօսելու,
ապա Բուլանի թոյսերուն բառացանի մը
կը գնէ, որչափ որ յաջողք է գտնելու, դրած
է նաեւ լատիներէն անունները և շատերուն
գիմացն եւս կը յաւելցնէ տեղեկութիւններ
թէ տեղացիք ի՞նչ բանի կը գործածեն զա-
նոնք. լատիներէնները բաղդատելով Վ. Հ.
Ղ. Վ. Ալիշանի Հայ-թառսակի բառերու հետ
շատ տարբերութիւններ կը տեսնուին: Որչափ
բնախի գործ է այս և գանձ Հայ բուսաբանու-
թեան կիմէ այսպէս բոլոր գաւառներու բառերն
հաւաքուէին: Որուն կարեւորութիւնը լաւ
ըմբռնով եւ Բիւրապէնի³ մէջ Հրաւէր մը վեր-
նագրով յօդուածագիրն, որ կարծես ձանձրա-
ցած միշտ նորակազմ և երբեմն իսկ անա-
խորժ հնչող բառերէ, կ'առաջարկէ՝ գիտա-
կան քննութեամբ ժողովել գաւառական բոյ-
սերու անունները, անոնց վրայ եղած աւան-
դութիւնքը ու ի՞նչ բանի օգտակար ըլլան,
և այլն. վասն զի կ'ըսէ Բիւրապէն, ընտրե-
լի են գաւառական բառերն զորո ժողովուրդն
փորձառութեամբ շինած է՝ բան նորակազմ
անուններն որք «վայրկենական տպաւորու-
թիւնք են, որ զրդի հարուածով մը կ'իրա-
կանան»: զեղեցիկ ու ճիշդ գաղափար մը՝
զոր կրնանք առնույ բոլոր գիտական բա-
ռերու համար: Ինչո՞ւ ժողովուրդն չպիտի
շարունակէ գործածել իւր հնաւանդ բառերը՝
զորո պարբերով գործածեր են թէ՛ ինքն և թէ՛
իր նախնիքը, և նոր բառերն գործածէ:

Հանային նիւթերու վրայ խօսելով՝ կը
յիշէ՝ խոշ-իւրան աղբիւր մը, Լաթար գիւղի
մօտ, «որ շատ անգամ փոխանակ ջրի՝ չոր
աւազ կը ցայտէ վերեւ, և անախորժ հոտ
ուռնեալուն համար՝ քովից թռչող հաւերը
կը ուզանէ». ուրիշ նաւթային աղբիւր մ'եւս
որ անաւանց յօդացաւը կը բռնէ. ուրիշ
մ'ալ որ լուսեղող քառասունքը կ'առողջա-
նան. ասոնք զեռ քննուած չեն: Բուլանիս

1. Անշուշտ ծածկանուն:

2. Ստորագրութիւն Հին Հայաստանի: էջ

115. ապ. Վենետիկ. 18 :

3. Բիւրապէն, 1899 թիւ 4 էջ 656:

ունի այլ և այլ կաւեր, քարաշանքեր և նշանադր աղահանքեր:

Հանային նիւթերուն կը յաջորդեն՝ կենդանեաց՝ ըստ դասակարգութեան, այլ և այլ անուանց ցանկեր և երբեմն եւս տեղեկու թիւններ անոնց վրայ. « վագր (պլընկ գաւ.) եւս կ'երեւայ սարերը »: Կը խօսի վերին և ներքին Բուշուսնիսայ նշանաւոր գիւղերուն վրայ և 7—8 սրբավայրերուն վրայ, որոնց մէջ նշանաւորն և շէն է այժմ՝ Կորայ Ս. Դանիէլ վանքը՝ որուն անցեալ հարստութիւնը հետեւեալ ռամկական արձանագրութեամբ կը ցուցուի « Այս վանքը մի ժամանակ այնքան մաշ ու տաւար ունէր որ գառն գառ (24 ժամաշայ մէջ) 50 (Ճ) կողով քրիք (աղբ) կը քափուէր » իսկ այժմ միայն անշարժ ինչքը 87,500 զուրուշի կը գնահատուի: Կը յիշէ ուշագրաւ տապանագիր մ'եւս

« Այս է տապան Խաչատուրի
« Քաջաքարոյ վարդապետի
« Միաբանին Ուշ—Քրիստի
« Ի քրիստ Հայոց... Ի (եղծուած) »

Խաչատուրս 1824ին օգնական և ապա յաջորդ ըլլալով Ուշ քրիստի ծերունի Սահակ եպիսկ. առաջնորդին, քաջութեամբ շատ մը աշակերտցի գերիներ թափեց պարսից ձեռքէն, և ապա մատնութեամբ երկու տարի բանտուեցաւ, վերջը ազատելով դարձեալ հայաժողովուրդ և այսպէս պանդխտութեամբ իր կեանքը կ'ընց կորայ Ս. Դանիէլ վանքին մէջ: Գաւառիս բերդերուն վրայ ալ կը խօսի և կ'ընէ թէ՛ ասոնք և թէ՛ շատ մը եկեղեցիներու աւերակներ անցնելի մնացեր են, որք թէ քննուին՝ թերեւս բեւեռագրեր ալ գտնուին. վասն զի շատ անգամ գետնին և աւերակներու տակէն դուրս կու գան « բրոնզէ (պլընկ), գորտեր, մկներ, քոյր, դանակ և մարդակերպ կռաքեր, և այլն »:

Ազգաբնակութիւնն՝ կազմուած է հայ և քիչորտ ցեղերէ. մէկ գիւղ միայն Չէրքէլ: Տեղացի բերաւ (Հանանցի) ցեղին մէջ կարծես զեռ կը շարունակուի մեր հին նախարարական կեանքը և երեք դասակարգի կը բաժնուին, կ'ընէ, Թոքըն՝ որ իշխանական

ու հրամայող կարգն է. Աշիր՝ ազնուականը, և Ռայա՝ հպատակներ՝ որ կ'ապրին հրամայող զասակարգին երկիրները բանելով, անշարժ ինչք ստանալու իրաւունք չունին և Թոքըն բացարձակ տէր է իրենց կենաց և ընչից: Զգեստներու և տարազներու վրայ ալ կը խօսի և կը զնէ զգեստներու անունները՝ որք ընդհանրապէս տաճկերէն են և կու տայ բացատրութիւնները անոնց վրայ: Իսկ բուշուսնիսայ պարագմանց ու աշխատութեան և արուեստներու մէջ՝ պիտաւոր և « միակ ապրուստի միջոցն է » երկրագործութիւն, որուն գործիքներն առանձին անուններով և տարատակներով ներկայացուցուած են, և աշխատութեան, աւելի ոչխարի, թէպէտ և սա եւս կամաց կամաց կը պակսի, մինչդեռ 20—30 տարի առաջ հարուստն կ'ունենար 1000—1500 ոչխար՝ այժմ հազիւ 100—300, միւս մարդկանց և կանանց արուեստներու ու պարագմանց վրայ ալ որք ընդհանրապէս են զիւղական՝ զարքնութիւն, հիւսնութիւն, տեղեկութիւններ կու տայ և անոնց վերաբերեալ բաներուն առանձին ցանկեր կը զնէ:

Կը նկարագրէ նաեւ ամունութեան և հարսանեաց հանդէսներն ու սովորութիւններն որք զրեթէ նոյն են Մուշի և Աշակերտի նման հանդէսներու հետ, ինչպէս նաեւ ամէն ինչ բաց ի աշխարհագրական մասերէ:

Դաստիարակութիւնը ցուալի է հոն « Մաշուկ սերնդի ռուկի ժամանակն ի դուր տեղ կ'աղցին կ'երթայ ինքն իր կորուստ չի զգար և իրեն զգացող չկայ »: Հոն սեղ կարեւորութիւն սուղ և գործարար չկայ (երկու պարտք բացուր և գոցուր է)՝ մանկանց դաստիարակութեան, զոր այնչափ կարեւոր կը համարէր հինքերն մին՝ որ իրմէ օրէնք խնդրող ժողովրդեան օրէնքիւր ըլլալու և զանոնք ազնիւ քաղաքացիներ յարգարկու առաջին պայմանն զրաւ և յորդորեց տղոց դաստիարակութիւն տալ: Բայց Բուշուսնից տղոց ընտանեկան կեանքը քաղցր կը նկարագրէ, 40—50 անդամներէ ձեւացեալ գերդաստանի

մը պրոփին՝ տան ծերունին է որ քաղաքական գործերուն մէջ կը խառնուի և ամէնքը ղեկը կը յարգեն սիրով ու կը պատկանին իրմէ. իսկ տան տիկին և տնտեսական բաներու խառնուոյն ջնջաւորին կիսն է, զոր ամէնքը կը սիրեն ու անկէ կը սփոփուին: Որչափ քաղցր է այդ նահապետական կեանքը, այնչափ ալ յուսահատ և անխիթար է երբ մեծ մը պատահի. զոր կը նկարագրէ գաւառին հիւանդութեանց և ղեղերու վրայ խօսելէն վերջը: Այնչափ է արտմութիւն որ, երբ մեծնոյն ըլլայ անդրանիկ կամ պարզ նշանուած և ոչ պատկուած, արտմութիւննին արտայայտելու համար հեծանոսաբար գահույ ու զուռնայով կը սկսին պարիկ և մեռնողին ձին՝ զարդարած և զգեստերն վրան ձգած դագաղին առջեւէն կը քալցընեն. իսկ «Մայրական սիրտը այդ ժամանակ մի յորդահոս աղբիւր է որու ոչ հոսանքի առջեւ կ'առնուի և ոչ սաստիկեան շափը կ'իմացուի» իր «Բոլոյն վրայ ողբիկ յօրինելու և շրջակայքը լացնելու համար»:

Պր. Յօգուածագիրն կը լինի իր յօդուածն Հուլի եւ հունիսեան տարեկանը վերադարձով. մէջ կը բերէ անոնց նոյն բաներուն վրայ ունեցած գաղափարներն՝ քաղելով անոնց սովորական խօսակցութիւններէն յորս կան բանի մը անտեսիլ բաներ. օրինակի համար կ'ըսէ՝ «Հօգուն հոգի եւս կայ, սրովհետեւ երբ մէկը շատ նեղացնեն և շարժարեն, կ'առնէ. «չէ՛ դիմ հոգոս հոգիս հանեցիք» և զարձակ ուրիշ մը, կ'ըսէ «Չար մարդիկ հոգի չունին այլ տնտեսոց նման շահեց» վասն զի «Բն չանհոգի մարդ է», կասին գիւղացիք շարադրծի մի», և այլ նման բաներ: Սակայն պէտք չէ կարծել թէ այս բացարձակաբար կ'ուզեն իմանալ թէ հոգոսն ալ հոգի կայ և կամ շարադրծն հոգի չունի, այլ թէ սաստիկ նեղացիր, և կամ, իբր թէ հոգի չունենար այնպէս կը գործէ, և այլն:

Երկրորդ և երրորդ ազգագրական յօդուածներն են, Գրիգոր Նժդեհեանի Ալաշկերտի բանաստեղծութիւնն՝ երկերը, 185—199 էջերու մէջ բովանդակուած. և Շիրակի երգերը 200—242 էջերու մէջ հաւաքուցն է

Մ. Իսահակեան. վերջին շարունակութիւն է Գր. զրքին մէջ հրատարակուածին:

Այս երգերուն կը յաջորդէ Գանձակ գաւառին տեղագրութիւնն 243—360 էջեր. տեղագրութիւնս աւելի քննուած և ուսումնական աճով եղած է: Տեղեկագիրն Պր. Լալայեան է, ճամբորդած և ականատես եղած է իր նկարագրածներուն և ականջալուր՝ շատ անգամ իր մէջ բերած աւանդութեանց և ղեղերուն:

Ընդհանուր տեղագրութեանց օրէնքով այս ալ համառօտ պատմական տեսութիւն մը կու տայ գաւառիս հին ժամանակաց վրայ դիմացն ունենալով Ինձ. Ստոր. Հին Հայ. Յովհ. Կար. Վարդան. Կիրակոս: Չառնեան, և այլն: Աւելի ընդարձակ կը խօսի Մելիքներու վրայ, աւանդելով անոնց՝ մանաւանդ միւլիք Բէկլարեաններու՝ պատմութիւնը, կեանքը, սովորութիւնքը և կառավարութեան կերպը զննելով նաեւ երկու պատերներ, մին «Բէկլար բէկ Միւլիք բէկարեան», միւսն «Բէկն ու այրին»: Սակայն, կ'ըսէ, այսինքն բէկերը (միւլիքներու ցեղը այսպէս կը կոչուի այսօր) նախկին միւլիքներու նման որոշ զործ ու զբաղմունք չունին և պարագայութեամբ բարոյապէս կ'իյնան և կը կորսնցնեն իրենց տիրապետողական առանձնաշնորհեանք և կը դառնան սոսկ կալուածատէր. աստի և ժողովուրդն իրենց վրայ կը նայի ոչ իբրեւ իրենց կառավարիչներու՝ այլ իբր իրենց կեղեքիչներու վրայ: Այս պատմական տեսութիւնէն ետքը կը խօսի գաւառին սահմաններուն, լեռներուն և գետերուն վրայ: Գանձակ ունի հանքեր՝ ոսկեայ, պղնձի, երկաթի և եւաթի ու պողպատի որ նշանաւոր է և կը գտնուի Փիլի գեղէն 4 վերստ հեռի. հոն գտնուած խեցեղէն ամաններէն կը կարծուի թէ հռոմէացեաց ատեն եւս կը բանէր, ինչպէս նաեւ պարսից տէրութեան ատեն և այլմ:

Իսկ պղնձի հանքն 1864ին գտած է Սիւսեան գերմանացի և իր ձեռքն էւ Գանձակն ունի շինութիւն և վիմագրական և այլ տեսակ ճարտ. եւս:

Կլիմային վրայ խօսելով, ուր կը քննեն նաեւ օդոյ աստիճանաց աղիւսակն, և կ'անցնի բուսականութեան, քննելով բուսոց անուններն

պարզ հայ—ռուս ե բառին բառերով, կենդա-
նեաց մասին մէջ միայն թոշնոց վրայ տե-
ղեկութիւններ կու տայ, թէ երբ կը գաղթեն
կամ կը դառնան ե քանի տեսակ կայ, ե այլն:

Քաղաքական մասով ստանձին կը խօսի
Փանձակ քաղքին ե գիւղերուն վրայ, զին-
քով անոնց բնակչաց թիւն, նշանաւոր շէն-
քերն, ե այլն: Փանձակ նահանգական ե
գաւառական քաղքին մէջ՝ նշանաւոր ե հին
շէնքերն են՝ Շահ—Աբասի շինած մզկիթն,
սրուն պատկերն իւս գրուած է. ե Ս. Յով-
հաննէս մայր եկեղեցին, որուն շինութիւնն
կը ցուցնէ հետեւեալ արձանագրութիւնն
«Ի ժամանակն Ովանէս կաթողիկոսի Բովին
ՌԶԲ (1633) ամի շինեցաւ սուրբ Ովանէս
եկեղեցին»։ յայտնի է թէ Յովհաննէս կա-
թողիկոս՝ Աղուանից Յովհաննէս Թ. է
որուն համար, Նկարազիր Եւսեպիոսը թեմի
գրոց հեղինակն՝ Միս. Աբրեղ. Սմբա-
տեան, Աղուանից կաթողիկոսաց կարգին
մէջ անունն յիշեալ՝ կ'աւելցնէ, «սա շէ-
նեաց զեկեղեցին Փանձակու»։ Նշանաւոր
է ե Փանձակի մեծ հրապարակն, պատկերն
ալ ներկայացուցուած է: 1897ի աշխա-
հազրին համեմատ քաղքիս բնակիչներն են
33,090 հոգի. մինչդեռ 1886ին 20,294
հոգի նշանակուած է:

Փանձակ գաւառն ունի քսանի չափ «նշա-
նաւոր վանքեր», որոնց վրայ տեղեկութիւն-
ներ կու տայ: Եատերն կիսակործան են ու
անինամ մնացած, շատերն ալ երբեմն երբեմն
բարերար ձեռքերէ նորոգուած, զոր կը ցուցը-
նեն մէջ բերած շատ մը յիշատակարաններն,
ե այժմ ամայութենէ կը տարբերին միայն
իրենց մէկ մէկ ծերունի քահանայ պահա-
պաններով: Նշանաւոր է Զարեմայ վանքն,
սր Ժէ. զարուն հիմնուեր է Պաւլոս եպիսկո-
պոսի մը ձեռքով, ունի սինապարզ գաւիթ,
զանգակատուն, սեղանատուն ե 25 մ. եր-
կայոռաբեան ե 8,64 մ. չափաբեան ե մօտ
6,5 մ. բարձրաբեան կամարակալ շէնք մի
է: Ասկէ աւելի հին վանք մը կայ Թարգ-
մուշխայ կոչուած սր Ժ. զարուն կամ ըստ
աւանդութեան Ե. զարուն Ս. Մեսրոպայ շէնք
է: Ասոր պարսպին մէջ կայ արբիւր մը ո-
րուն համար կ'ըսուի թէ Ս. Մեսրոպայն բղխե-

ցուցեր է հրաշքով. իսկ գաւթին մէջ կայ
մահարձան մը հետեւեալ արձանագրութեամբ
«Ասա ամբողջին կմախքն նախնեաց հոռն-
գոացւոց ընդ հովանեաւ մեկնաստանի Ս.
Թարգմուշխայ, ի քիռն 405—1800», ե
այլն: Ունի վանքս երեք զրազիր աւետա-
րաններ, հնազոյնն է Ժ. Գ. զարուն յիշատակ
Գրիգորի Սինեաց իշխանի:

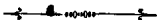
Այս բերդերուն վրայ խօսելով ե քանի
մը էջերու մէջ համառօտիս յիշելով օտար
ազգի՝ զերմանական գաղութներու, զուխա-
բոր ե մէջ մէկն երկուսն ազանդաւորներու ե թուր-
քերու զկաւերն ու անոնց բնակչութիւն, կը
լմցնէ Փանձակի տեղագրութիւնն կամ ըստ
յօդուածագիրն «նիւթերն ապագայ ուսումնա-
սիրութեան»։ ե կը սկսի Յ. Մարտիկանցի
Համեմեցի Հայերէս շարունակութիւնն:

Գ. զբերին մէջ արդէն խօսուած է Համ-
շէնքներու տեղագրական մասին վրայ ե հոս
կը խօսուի անոնց տղարերքի, կնքներ, հի-
շանդարեանց, զեղերէս վրայ, ե այլն. բա-
րոյականութիւնն, կ'ըսէ, կորսնցուցիւ են
հայեր կողմասի ասիքը գաղթելուց յետոյ,
ինչպէս որ կորսնցուցիւ են հայ նահապե-
տական կեանքի շատ կողմերն, մասաւանդ
Չերեմօրի վիճակուածը ծայրայեղ վիճակի
հասեր է ապակաւութիւնը ի շնորհս ուս
կազակ գիւղացուց:

Պր. Խմբագրապետն չէ մոռցած իր թեր-
թին մէջ մէկ երկու էջերով դրուատել Մեծ.
Պոռնիսի ե անոր վէպերը, իր քառասունամայ
յարբիլին առթիւ. ե պատուաւոր գործ մը կը
համարի, թէ ի մի հաւաքուին յարգելի վի-
պասանին վէպերու մէջ ցրուած բոլոր ազ-
գայրական նիւթերը՝ երգեր, ծէներ ե սո-
վորութիւնքն ե այլն, ե ամբողջացուի այդ
գործը իր «մանրամասնութիւններով, ինչ
որ վէպի պահանջներ թող չեն առել մոցը-
նելու իր գրուածքին մէջ» ե այլ գործն ար-
ժանի կը անուն մի միայն վէպերու հեղինակ-
կին, որով գործն պիտի ըլլայ հայ ազգագրու-
թեան մեծ գանձ մը: Այսպէսով կը լմնայ Պր.
Ե. Լալայեանի թերթին պարունակութիւնն:
Առանձին էջերով իւր յաւելում՝ գրուած են
երկու թարգմանութիւններ՝ մին՝ Պր. Լա-
լայեանի Քրաններէն թարգմանուած մարդա-

բանոտքեան շարունակութիւնն , միտն՝ Իս. Յարութիւնեանցի Գեորգ. պրոֆ. Ռատցելի Տարերք ազգագրաբանն, յոյնական շարունակութիւն Գ. զրբին: Հոս կը լմնայ բոլորովին Պր. Լալայեանի հինգերորդ գրքն որով ձկնած է նա իր գրքին մէջ ամբողջել՝ աւերակներու միջին, մեր նախնեաց յիշատակներն ու յիշատակարանները, և զանոնք անմահացնելով թողուլ յետնոց ինչ որ ժամանակն իր աւերիչ ձեռքերովն պիտի փճացնէր: Եւ կը յուսանք թէ Պր. Լալայեան ոչ միայն պիտի անմահացունէ զանոնք իր թերթովն, այլ և ասկէ վերջ՝ խօնեցնել պիտի տայ այդ յիշատակարանները ի նպատակ պատմութիւնի՝ որչափ պատմական տեսութիւններ ընելով անոնց վրայ որոնցմով լի է իր պատուական թերն:

Հ. Վ. ԹԻՌՍԵԱՆ

ԶԱՆՊԵՍ ԶԱՆՊԵՍՍՅ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ Ի ԹԵՐԹԵՐ

ԲԻՒՐԱԿՆ. — Մեր առջեւն ունինք Բիւրակնի անցեալ տարուան 50, 51, 52 թիւերն, որոնց վրայ Համառոտ տեսութիւն մը կը ներկայացընենք մեր ընթերցողաց: — Կատարութեան կ'առնենք Մահակ Նպիւ. Խապախեանի մատենախօսական մի յօդուածն (էջ 788-791), որով բացայայտ կը ցուցուի թէ, մեր ոսկեգործն Եղիշէ իւր «Իսն խրատոյ յաղագս միանձնաց» վերնագրով հաւաքաբար գտնէ օգտուելով Փիլոն երբայեցւոյ « Յաղագս կեանաց վարոյն տեսականին » գրութենէն: Արդ գրէ.

« Թեւեւ առաջին նայուածքով Փիլոնը իւր հոգնութեամբ և Եղիշէն իւր համառօտութեամբ շատ իր զանազանին իրարմէ, բայց յապաւելով Փիլոնի այն մասերը, որ կը վերաբերին նախնի իմաստասիրաց վարդապետութեան՝ նրկատմամբ չորից տարեկան... միացեալը, շատ անշուն տարբերութեամբ Եղիշէի « միանձնաց խրատ » ի նախագաղափարը կը կազմէ »:

Սահակ Նպիւ. Խապախեան իւր ներկայ ուսումնասիրութեամբ՝ կը վաւերացընէ իրով

առաջ մի քանի բանասիրաց այդ մի և նոյն ենթադրութիւնը: Այն միայն Եղիշէ, այլ և պատմիչ Հայրն Մովս. Խորենացի օգտուէր է Փիլոնի երաջանքին: Խապախեան Նպիւկոպոսի կատարած այս բաղդատութիւնն ընթերցողն կը համոզէ թէ անտարուկոյս Եղիշէն բաւական օգտուէր է Փիլոնէն: — Այսպիսի Գոյնեան զարդարուն գրչով կը նկարագրէ ազգագրական նիւթ մը՝ Հայպատ և ժամկոյ Սարգիսը: — 3. Ալէքսանեան Մարգարեանի նախապաշարութիւնէն և սովորութիւններէն 24 հատ կը յիշէ. բայց մեր գիտութեան ասոնց գրեթէ մեծ ժաւը բոլորովին նման է Պոնտոսի ազգայնոց նախապաշարմանց. զոր օրինակ. աղուն վրայէն եթէ ցտօքելով անցնուի, աղան կարճահասակ կ'ըլլայ. ուրբաթ օր՝ երկաթի զգչկուր, զամ շինելը մեղք է, Քրիստոսը խաչողներու մեղաւորից կ'ըլլան, Պոնտոսի մէջ Աւագ ուրբաթ օր այս սովորութիւնը խստիւ կը յարգուի. իսկ օրը եթէ մէկը զամ զամէ, Քրիստոս խաչած կը համարուի: — Դ. Ա. Թուրեան լեզուաբանական յօդուած մ'ունի, որով կը ցուցընէ թէ ի Տարեւորէ Թուրքերն Հայերէն յՅ քառ փոխ առած են: Բիւրակնի բառահաւան համոզուած է թէ այդ ամէն բառերն ալ տեղացի Թուրքերն Հայերէնէն փոխ առած են: Մինք ինչ որ տեսանք ոչ թէ ամէն բառերն Հայերէնէն առնուած է, այլ մի քանիք, վասն զի այդ յիշուած բառերէն ոմանք արդէն իսկ Թուրք բառաբաններու մէջ կը գտնուին և փոխ առած են պարսիկ, արաբ և յայն լեզուներէն:

Այդ բառերուն կը յաջորդեն քան զառաջինն ոչինչ նուազ Հետաքրքրական Սիլվիւհիսարի գաւառական բառերն: Ն. Ս. Ներսէսեան մանրամասն տեղեկութիւն կու տայ յիշեալ գաւառին մէջ կնոյ անական և տնտեսական զործերուն վրայ և կը նկարագրէ թէ ինչպէս իր կատարունին նշանաւոր և հարսնիկ հանդէսներն: — (Էջ 819) կը կարողանք Կիրիլին ընդ ազգայնոց 45 մաս նախապաշարութիւն, որոնք քիչ չափ նման են ուրիշ գաւառներու մէջ եղածներուն: — Այն միայն Հետաքրքրական այլ և յոյժ շահեկան կը գտնենք Ա. Ալիպաշեանի գիտնական մի յօդուածը (822-4), որով կը նկարագրէ և տեղեկութիւններ կու տայ Ալաշկերտի մէջ և Վանի շուրջը գտնուած աղուէսաբար, ա-

1. Հմմտ. Հ. Գար. Զարեհանալեան Մատենադարան Հայկական Թարգմանութեանց նախնեաց 1889) Վենետիկ. էջ 742 և 743: